सुप्रीम कोर्ट रिपोर्ट्स [२०१९] १३ एस.सी.आर पान नंबर १०४४ ते १०५५

(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

भारत पेट्रोलियम कॉर्पोरेशन लिमिटेड

विरुद्ध

गो एअरलाइन्स (इंडिया) लिमिटेड

(दिवाणी अपील क्रमांक - ८२२७/२०१९)

२३ ऑक्टोबर २०१९

[न्यायमूर्ती - आर. भानुमति, न्यायमूर्ती - ए. एस. बोपन्ना आणि न्यायमूर्ती - हृषीकेश रॉय.]

लवाद आणि समेट अधिनियम, १९९६ - कलम १६, ३७ - उत्तरवादीने उपस्थित केलेले प्रतिदावे, मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीपलीकडे आहेत का - विमान इंधन पुरवठा करार दि.०१.०१.०७ अंतर्गत, अपीलकर्त्याने उत्तरवादीला विमान इंधन पुरवठा करावा - सुरुवातीला, करार ०१.०१.०७ ते ३१.०३.०९ या कालावधीसाठी होता - दुसरा विमान इंधन पुरवठा करार दि.०१.०४.०९ हा ०१.०४.०९ ते ३१.०३.११ या कालावधीसाठी होता. - ०१.०४.०९ ते ३१.०३.११ या कालावधीत पुरवलेल्या इंधनाच्या विलंबित देयकांसाठी अपीलकर्त्याने व्याजासाठी दावा केला तेव्हा पक्षांमध्ये वाद निर्माण झाला - उत्तरवादीने २५.०३.१० च्या सूचनेद्वारे मध्यस्थी कलम लागू केले - उत्तरवादीने २७.०४.१० च्या पत्राद्वारे सहमती दर्शविली - - दावा सादर केल्याच्या तारखेपासून देय

होईपर्यंत आणि/किंवा प्राप्त होईपर्यंत १८% वार्षिक व्याजदराने अपीलकर्त्याने रु. १,९५,२१,०३२/- चा दावा केला - दावे नाकारत, उत्तरवादीने दोन प्रति-दावे देखील उपस्थित केले आणि करारानुसार पुरवलेल्या विमान इंधनासाठी अपीलकर्त्याला त्याच्या बाजूने सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्याचे निर्देश देण्याची मागणी केली - अपीलकर्त्याने कलम १६ अंतर्गत अर्ज देखील दाखल केला - लवादाने परवानगी दिली - उच्च न्यायालयाने उत्तरवादीच्या अपीलला मान्यता दिली - अधिनिर्णय: केवळ उत्तरवादीने दि.२७.०४.१० च्या पत्रात बीपीसीएलविरुद्धच्या दाव्यांचे स्वरूप निर्दिष्ट न केल्यामुळे, सीइइनव्हीएटी क्रेडिटच्या प्रतिदाव्याला प्रारंभीच नाकारण्याचे कारण ठरू शकत नाही - सीइएनव्हीएटी बीजकांचा मुद्दा कराराच्या अटींपलीकडे आहे का, किंवा सीइइनव्हीएटी क्रेडिटच्या दि.०१.०१.०७ आणि ०१.०४.०९ च्या कराराशी संबंधित आहेत का; ते मध्यस्थीस पात्र आहे का आणि मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीपलीकडे आहे का, यासारखे प्रश्न आणि इतर संबंधित प्रश्न केवळ चौकशीदरम्यानच निश्चित केले जावेत - चौकशीनंतर, मध्यस्थ सीइइनव्हीएटी क्रेडिटच्या प्रतिदावा मध्यस्थीस पात्र नसल्यामुळे किंवा मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीपलीकडे असल्यामुळे नाकारू शकतो, परंतु मध्यस्थाला अधिकारक्षेत्र नाही या कारणास्तव प्रतिदावा प्रारंभीच नाकारणे योग्य ठरणार नाही - उच्च न्यायालयाने मध्यस्थाच्या आदेशाला योग्यरित्या रद्द केले - उच्च न्यायालयाचा निवाडा, कायम - तथापि, आव्हानित आदेशातील उच्च न्यायालयाच्या परिच्छेद क्रमांक (१०) मधील २००४ च्या नियमांमध्ये कथितपणे निर्दिष्ट केलेल्या

सीइइनव्हीएटी क्रेडिटच्या उपलब्धतेबाबतच्या निरीक्षणांना प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर मतप्रदर्शन म्हणून विचारात घेतले जाऊ नये - मध्यस्थाने प्रकरणावर स्वतःच्या गुणवत्तेनुसार आणि कायद्यानुसार पुढे कार्यवाही करावी - सीइइनव्हीएटी क्रेडिट नियम, २००४.

अपील फेटाळून लावत न्यायालयाने असे अधिनिर्णित केले कि:-

१.१ खंड १२ मध्ये विवादाचे निराकरण परस्पर संमतीने नियुक्त केलेल्या मध्यस्थाकडे पाठवण्याची तरतूद आहे. जर पक्ष परस्पर संमतीने मध्यस्थ ठरवण्यास अयशस्वी ठरले, तर प्रत्येक पक्ष आपल्या पसंतीचा एक मध्यस्थ नियुक्त करेल आणि अशा नियुक्त मध्यस्थांनी तिसऱ्या मध्यस्थाची निवड करावी. केवळ उत्तरवादीने दि.२७.०४.२०१० च्या पत्रात बीपीसीएलविरुद्धच्या दाव्यांचे स्वरूप निर्दिष्ट न केल्यामुळे, सीइएनव्हीएटी बीजकांच्या प्रतिदाव्याला प्रारंभीच नाकारण्याचे कारण ठरू शकत नाही. सीइएनव्हीएटी बीजकांबाबतचा प्रतिदावा मध्यस्थी कराराच्या अटींपलीकडे आहे का आणि तो मध्यस्थीस पात्र आहे का किंवा मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीपलीकडे आहे का, हे विद्वान मध्यस्थाने चौकशीनंतरच पाहावे. [परिच्छेद १९] [१०५३- अ- ड]

१.२ सीइएनव्हीएटी बीजकांचा मुद्दा कराराच्या अटींपलीकडे आहे का, किंवा सीइएनव्हीएटी बीजके दि.०१.०१.२००७ आणि ०१.०४.२००९ च्या कराराशी संबंधित आहेत का, ते मध्यस्थीस पात्र आहे का, आणि ते मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीपलीकडे आहे का, यासारखे प्रश्न आणि इतर संबंधित प्रश्न केवळ चौकशीदरम्यानच निश्चित केले

जावेत. चौकशीनंतर, मध्यस्थ सीइएनव्हीएटी बीजकांचा प्रतिदावा मध्यस्थीस पात्र नसल्यामुळे किंवा मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीपलीकडे असल्यामुळे नाकारू शकतो. परंतु मध्यस्थाला अधिकारक्षेत्र नाही या कारणास्तव प्रतिदावा प्रारंभीच नाकारणे योग्य ठरणार नाही. आमच्या मते, उच्च न्यायालयाने विद्वान मध्यस्थाच्या दि.१८.०४.२०११ च्या आदेशाला योग्यरित्या रद्द केले. पक्षांनी इतर विविध युक्तिवाद उपस्थित केले आहेत. या टप्प्यावर त्या युक्तिवादांचा विचार करण्यास इच्छुक नाही. कारण, अशा युक्तिवादांवर मत व्यक्त केल्यास मध्यस्थासमोरील कार्यवाहीत किंवा पक्षांनी सुरू केलेल्या इतर कोणत्याही कार्यवाहीत पक्षांना पूर्वग्रहदूषित परिणाम होऊ शकतो. परिणामी, मुंबई उच्च न्यायालयाचा दि.०७.१२.२०११ चा आव्हानित निवाडा, मध्यस्थी अपील (लॉजिंग) क्रमांक १४२२८/२०११ मध्ये कायम आहे. आव्हानित आदेशातील उच्च न्यायालयाच्या परिच्छेद क्रमांक (१०) मधील सीइएनव्हीएटी क्रेडिटच्या उपलब्धतेबाबत, सीइएनव्हीएटी नियम, २००४ मध्ये कथितपणे निर्दिष्ट केलेल्या निरीक्षणांना प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर मतप्रदर्शन म्हणून विचारात घेतले जाऊ नये. विद्वान मध्यस्थाने प्रकरणावर स्वतःच्या गुणवत्तेनुसार आणि कायद्यानुसार पुढे कार्यवाही करावी. [परिच्छेद २३-२५] [१०५५- क- ज]

गोवा राज्य विरुद्ध प्रवीण एंटरप्रायझेस **(२०१२) १२ एससीसी ५८१ [२०११] १० एससीआर १०२६ - संदर्भित केले.**

<u>निर्णय विधी संदर्भ</u>

दिवाणी अपीलीय अधिकारक्षेत्र: दिवाणी अपील क्रमांक - ८२२७/२०१९.

मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या दि.०७.१२.२०११ च्या लवाद अपील (लॉजिंग) क्रमांक १४२२८/२०११ मधील निर्णय आणि आदेशापासून,

अपीलकर्त्यासाठी वकील म्हणून - एस. गुरु कृष्णकुमार, वरिष्ठ वकील, परिजात सिन्हा, सुश्री रेशमी रिया सिन्हा, एस. सी. घोष, रुद्र दत्ता, अरिंदम घोष.

उत्तरवादीसाठी वकील म्हणून - रितिन राय, वरिष्ठ वकील, देबमाल्य बनर्जी, ए. एस. अमन, कार्तिक भट्टनागर, मनीष शर्मा, वर्धान वांचू, उज्ज्वल सिंग, मेसर्स करंजवाला अँड कंपनी.

न्यायालयाचा निवाडा **न्यायमूर्ती आर. भानुमति** यांनी दिला.

१. अनुमती देण्यात आली.

२. हे अपील मुंबई उच्च न्यायालयाने दि. ०७.१२.२०११ रोजी लवाद अपील (लॉजिंग) क्रमांक १४२२८/२०११ मध्ये दिलेल्या निवाड्यातून उद्भवले आहे, ज्यामध्ये उच्च न्यायालयाने उत्तरवादी-गो एअरलाइन्सने दाखल केलेले अपील मंजूर केले, असे ठरवून की मध्यस्थाला सीइएनव्हीएटी क्रेडिटशी संबंधित प्रतिदाव्याचा विचार करण्याचे अधिकारक्षेत्र आहे, त्यामुळे मध्यस्थाने दिलेला आदेश रद्द केला.

३. या अपील दाखल करण्यास कारणीभूत ठरलेली थोडक्यात तथ्ये खालीलप्रमाणे आहेत :-

विमान इंधन पुरवठ्यासाठी दि.०१.०१.२००७ रोजी पक्षांमध्ये करार झाला, ज्याअंतर्गत अपीलकर्ता-भारत पेट्रोलियम कॉर्पोरेशन लिमिटेड (बीपीसीएल) याने उत्तरवादी-गो एअरलाइन्स (इंडिया) लिमिटेडला विमान इंधनाचा पुरवठा आणि विक्री करावी. सुरुवातीला, हा करार ०१.०१.२००७ ते ३१.०३.२००९ या कालावधीसाठी झाला होता. दि.०१.०४.२००९ रोजी दुसऱ्या कराराद्वारे, अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी यांच्यात ०१.०४.२००९ ते ३१.०३.२०११ या कालावधीसाठी आणखी एक विमान इंधन पुरवठा करार झाला. दि.०६.०७.२००९ रोजी, अपीलकर्त्याने उत्तरवादीला पत्र जारी केले, त्यासोबत बीजकांचा तपशील देणारे विवरणपत्र जोडले आणि थकित देयके तसेच रु.१.४५ कोटींच्या व्याजाची रक्कम तातडीने देण्याची विनंती केली. या पत्राला उत्तर देताना, उत्तरवादीने दि.०६.०७.२००९ रोजीच्या ई-मेलद्वारे नमूद केले की थकित व्याज रु.१.४१ कोटी आहे, न की दि.०६.०७.२००९ च्या पत्रात नमूद केल्याप्रमाणे रु.१.४५ कोटी. देयके न झाल्याने, इंधन पुरवठ्यासाठी आणि विलंबित देयकावरील व्याजासाठी देयक न केल्यामुळे, अपीलकर्ता-बीपीसीएलने उत्तरवादी-एअरलाइन्सला "रोख आणि वाहून नेणे" (त्या वस्तू पोहोचवण्याऐवजी घेऊन जाऊ शकतात.) या अटींवर ठेवले.

४. १.०४.२००९ ते ३१.०३.२०११ या कालावधीत पुरवठा केलेल्या इंधनाच्या विलंबित देयकांसाठी अपीलकर्त्याने व्याजासाठी दावा केला तेव्हा पक्षांमध्ये वाद निर्माण झाला.

उत्तरवादीने व्याजासाठी देय असलेली कोणतीही रक्कम स्वीकारली नाही. विलंबित देयकावरील दायित्वाच्या आणि व्याजाच्या देयकाच्या संदर्भात वाद पक्षांमधील परस्पर पत्रव्यवहाराद्वारे सोडवता येत नसल्याने, अपीलकर्त्याने २५.०३.२०१० च्या सूचनेद्वारे १.०१.२००७ च्या कराराच्या कलम क्रमांक १२ मध्ये लवाद कलम लागू केला, ज्यामध्ये श्रीमती न्यायमूर्ती (निवृत्त) सुजाता मनोहर यांचे नाव एकमेव मध्यस्थ म्हणून सुचवले गेले. उत्तरवादीने २७.०४.२०१० च्या पत्राद्वारे वाद मध्यस्थीसाठी पाठवण्यास सहमती दर्शविली आणि श्रीमती न्यायमूर्ती (निवृत्त) सुजाता मनोहर यांना लवाद म्हणून स्वीकारले. सदर पत्रात, उत्तरवादीने म्हटले आहे की त्यांना खात्री आहे की विद्वान मध्यस्थ उत्तरवादीच्या अपीलकर्त्या-बीपीसीएल विरुद्धच्या विविध दाव्यांचा योग्य विचार करून मुद्द्यांचा योग्यरित्या निर्णय घेण्यास सक्षम असतील. अपीलकर्त्याने सदर दाव्याच्या सादरीकरणाच्या तारखेपासून देयके आणि/किंवा वसूल होईपर्यंत वार्षिक १८% दराने व्याजदराने रु. १,९५,२१,०३२/- चा एकूण रकमेचा दावा सादर केला.

५. उत्तरवादीने अपीलकर्त्याने केलेले दावे नाकारत आपला बचाव निवेदन दाखल केला आणि करारांतर्गत पुरवलेल्या विमान इंधनाच्या संदर्भात उत्तरवादीच्या नावे सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्याचे निर्देश देण्यासाठी अपीलकर्त्याला आदेश देण्याची मागणी करणारे दोन प्रति-दावे लवादाकडे सादर केले; पर्यायी स्वरूपात, रु. ११,६०,४४,४६६/- अधिक रु. ४,३१,४५,९६७/- व्याज, तसेच ०१.१०.२००९ पासून देय होईपर्यंत वार्षिक १५% दराने गणना केलेल्या मूळ रकमेवर पुढील व्याज देण्याची विनंती

केली. दुसऱ्या दाव्यात, उत्तरवादीने ०४.०७.२००९ पासून अपीलकर्त्याने "रोख आणि पत" अटी लादल्याच्या आरोपाबद्दल नुकसानभरपाईची मागणी केली जेव्हा अपीलकर्त्याने उत्तरवादीला "रोख आणि पत" अटी वगळता विमान इंधन पुरवण्यास नकार दिला.

६. अपीलकर्त्याने उत्तरवादीच्या प्रतिवादाला उत्तर सादर केले आणि उत्तरवादीचा दावा नाकारला आणि इतर गोष्टींबरोबरच असे म्हटले की उत्तरवादीने दाखल केलेला प्रतिवाद मध्यस्थांच्या कार्यक्षेत्र आणि अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे. असे म्हटले आहे की मध्यस्थी सुरू होण्यापूर्वी सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस पुरवण्याच्या कथित बंधनाबाबत पक्षांमध्ये कोणताही वाद अस्तित्वात नव्हता कारण उत्तरवादी-गो एअरलाइन्सने कधीही ते मागितले नव्हते. अपीलकर्त्याने असे म्हटले आहे की उत्तरवादीने २००५ पासून केलेल्या पुरवठ्यासाठी अपीलकर्त्याकडून सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसची मागणी पहिल्यांदाच ०५.०५.२०१० रोजी म्हणजेच सध्याच्या लवादाच्या सुरुवातीनंतर केली होती. अपीलकर्त्याने असे म्हटले आहे की उत्तरवादीने सदर कराराच्या अस्तित्वादरम्यान कधीही सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस मागितले नाहीत आणि उत्तरवादीने उपस्थित केलेला प्रतिवाद हा नंतर विचारपूर्वक केला गेला.

७. अपीलकर्त्याने लवाद आणि समेट अधिनियम, १९९६ च्या कलम १६ अंतर्गत अर्ज दाखल केला, ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की उत्तरवादीने दाखल केलेला प्रतिवाद हा लवादाच्या कार्यक्षेत्र आणि अधिकारक्षेत्राबाहेरचा आहे आणि उत्तरवादीने २००५ पासून

केलेल्या पुरवठ्यासाठी अपीलकर्त्याकडून ५.०५.२०१० च्या पत्राद्वारे म्हणजेच लवाद सुरू झाल्यानंतर पहिल्यांदाच सीइएनव्हीएटी पावत्या मागितल्या आहेत. उत्तरवादीने कायद्याच्या कलम १६ अंतर्गत दाखल केलेल्या अर्जावर उत्तर दाखल केले, ज्यामध्ये इतर गोष्टींबरोबरच असे म्हटले आहे की उत्तरवादीने दाखल केलेला प्रतिवाद हा लवादाच्या कार्यक्षेत्र आणि अधिकारक्षेत्रात आहे.

८. १८.०४.२०११ च्या आदेशाद्वारे विद्वान मध्यस्थांनी कायद्याच्या कलम १६ अंतर्गत अपीलकर्त्याने दाखल केलेला अर्ज मंजूर केला आणि इतर गोष्टींसह असे म्हटले की सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसशी संबंधित प्रतिवाद हा मध्यस्थांच्या कार्यक्षेत्र आणि अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे आणि प्रतिवादाचा तो भाग नाकारला. "रोख आणि पत" लादल्याच्या आरोपासाठी नुकसान भरपाईची विनंती करणाऱ्या उत्तरवादीच्या प्रतिवादाबद्दल, विद्वान मध्यस्थांनी असे म्हटले की ते मध्यस्थासमोर कायम ठेवण्यायोग्य आहे.

९. १८.०४.२०११ च्या मध्यस्थांच्या आदेशाने व्यथित होऊन, उत्तरवादीने कायद्याच्या कलम ३७ अंतर्गत मुंबई उच्च न्यायालयात अपील दाखल केले. उच्च न्यायालयाने ०७.०२.२०११ च्या आक्षेपार्ह निकालाद्वारे उत्तरवादीने दाखल केलेले अपील मान्य केले आणि १८.०४.२०११ च्या मध्यस्थांचा आदेश रद्द केला. असे ठरवून की सीइएनव्हीएटी क्रेडिटसाठी इनव्हॉइस सादर न करण्याबाबत उत्तरवादीने दाखल केलेल्या प्रतिवाद दाव्याची दखल घेण्याचा अधिकार मध्यस्थांना आहे. मध्यस्थांच्या निरीक्षणाबाबत, उच्च

न्यायालयाने असे ठरवले की पक्षांनी त्यांचा मुद्दा मांडल्यानंतर गुणवत्तेच्या आधारे प्रतिवाद नाकारण्याचा अधिकार विद्वान मध्यस्थांना असू शकतो. तथापि, उच्च न्यायालयाने असे ठरवले की पक्षांमधील मध्यस्थ कराराच्या दृष्टीने उंबरठ्यावर प्रतिवाद नाकारणे न्याय्य नाही. अपीलकर्त्याने-बीपीसीएलने हे अपील दाखल केले आहे.

१०. अपीलकर्त्याकडून उपस्थित असलेले विद्वान वरिष्ठ वकील श्री. एस. गुरु कृष्णकुमार यांनी असे सादर केले आहे की १ जानेवारी २००७ च्या करारातील मध्यस्थी कलमानुसार, मध्यस्थ कराराच्या अटी आणि शर्तींमधून उद्भवणाऱ्या विवादांचे निवाडा करू शकतो आणि मध्यस्थी कार्यवाहीत उत्तरवादीने उपस्थित केलेला प्रतिवाद हा ज्या करार/कराराच्या अंतर्गत मध्यस्थ नियुक्त केला आहे त्याच्या अटी आणि शर्तींमधून उद्भवत नाही. असे सादर केले गेले की कायद्याच्या कलम १६ अंतर्गत, मध्यस्थ असा प्रतिवाद दाखल करतानाही तो प्रतिवाद स्वीकारण्यास नकार देऊ शकतो कारण तो अधिकारक्षेत्राबाहेरचा आहे आणि विद्वान मध्यस्थाने काढलेले निष्कर्ष हा एक संभाव्य दृष्टिकोन आहे आणि उच्च न्यायालयाने मध्यस्थाने काढलेल्या निष्कर्षाच्या जागी स्वतःचे मत मांडू नये. विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी पुढे असे सादर केले की देशांतर्गत हवाई प्रवासावर सेवा कर आकारणी वित्त कायदा, २०१० (०१.०४.२०१० पासून) आणि इकॉनॉमी क्लासवर ०१.०७.२०१० पासून सुरू करण्यात आली होती आणि कोणत्याही परिस्थितीत, सीइएनव्हीएटी क्रेडिट इनव्हॉइस जारी करण्याची आवश्यकता ०१.०४.२०१० नंतरच उद्भवते आणि म्हणूनच, ३१.०३.२००९ रोजी कालबाह्य झालेल्या

कराराच्या कलम ७ (ii) अंतर्गत उक्त प्रतिवादाचा विचार करता येणार नाही. विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी पुढे असे सादर केले की उत्तरवादी ०१.०४.२०१० पूर्वी देशांतर्गत हवाई प्रवासावर सेवा कर भरण्यास जबाबदार नसल्याने, सीइएनव्हीएटी क्रेडिट इनव्हॉइस जारी करण्याची आवश्यकता नव्हती. असे सादर करण्यात आले की मध्यस्थीची कार्यवाही सुरू होण्यापूर्वी कोणत्याही वेळी , उत्तरवादीने कधीही सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस सादर करण्याचा दावा केला नाही आणि विद्वान मध्यस्थांनी योग्यरित्या असे मानले की प्रतिवाद हा मध्यस्थ न्यायाधिकरणाच्या विशिष्ट संदर्भाबाहेर आहे आणि उच्च न्यायालयाने विद्वान मध्यस्थांच्या निष्कर्षांसह आपला दृष्टिकोन बदलण्यात चूक केली आहे जी निश्चित केलेल्या स्थितीच्या विरुद्ध आहे.

११. याउलट, उत्तरवादीकडून उपस्थित असलेले विद्वान वरिष्ठ वकील श्री. रितिन राय यांनी असे सादर केले की अपीलकर्त्याने सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्याबाबत उत्तरवादीने उपस्थित केलेला प्रतिवाद ०१.०१.२००७ च्या कराराच्या अटींमध्ये आणि ०१.०४.२००९ च्या दुसऱ्या कराराच्या अटींमध्ये येतो. कराराच्या कलमांविषयी माहिती घेत, विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी असे सादर केले की ०१.०१.२००७ च्या कराराच्या कलम ७ (ii) नुसार, अपीलकर्ता-बीपीसीएल हे उत्तरवादी-कंपनीला विमान इंधन पुरवठ्याच्या तारखेला लागू असलेल्या कर आणि शुल्कांसह बीजक प्रदान करण्यास बांधील होते. विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी पुढे असे म्हटले की, जरी सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्याची अशी जबाबदारी ०१.०१.२००७ च्या कराराच्या कलम ७ (ii) मधून थेट

उद्भवत नाही हे गृहीत धरले तरी, व्यवसायाची कार्यक्षमता लक्षात घेता, ती "कराराची अंतर्निहित मुदत" म्हणून धरली जाईल आणि अपीलकर्ता-कंपनी लागू असलेल्या सर्व कर आणि शुल्कांशी संबंधित सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्याचे कर्तव्य बजावत होती.

१२. उत्तरवादीच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी पुढे असा युक्तिवाद केला की उत्तरवादी-कंपनीने उपस्थित केलेला प्रतिवाद पक्षांमध्ये झालेल्या कराराच्या कक्षेत येतो की संदर्भ अटींमध्ये येतो हा प्रश्न वस्तुस्थितीचा प्रश्न आहे आणि योग्य चौकशीनंतर विद्वान मध्यस्थ हा निर्णय घेऊ शकतो आणि विद्वान मध्यस्थ कायद्याच्या निश्चित स्थितीनुसार नसलेल्या मर्यादेवर प्रतिवाद नाकारण्यात योग्य नव्हता.

१३. आम्ही प्रतिस्पर्ध्यांच्या वादांचा काळजीपूर्वक विचार केला आहे आणि वादग्रस्त निर्णय आणि रेकॉर्डवरील साहित्य वाचले आहे . विचारात घेण्याजोगे मुद्दे म्हणजे सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसेसबाबतचा प्रतिदावा लवादाच्या कक्षेबाहेर होता का आणि उत्तरवादीने उपस्थित केलेल्या सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसेसबाबतच्या प्रतिदाव्याचा विचार करण्याचा अधिकार विद्वान मध्यस्थाला आहे असा उच्च न्यायालयाचा निर्णय योग्य होता का.

१४. संबंधित तथ्ये वादात नाहीत. मान्य आहे की, १.०१.२००७ (०१.०१.२००७ ते ३१.०३.२००८ या कालावधीसाठी) आणि १.०४.२००९ (०१.०४.२००९ ते ३१.०३.२०११ या कालावधीसाठी) हा दुसरा इंधन पुरवठा करार आहे. विलंबित देयकावरील देय रक्कम

आणि व्याज यावरून पक्षांमध्ये वाद निर्माण झाला. अपीलकर्त्याने २५.०३.२०१० रोजी मध्यस्थ श्रीमती न्यायमूर्ती सुजाता मनोहर यांची नियुक्ती करण्याची सूचना करत नोटीस पाठवली. उत्तरवादीने २७.०४.२०१० रोजी उत्तर पाठवले आणि अपीलकर्त्याची सूचना स्वीकारली. त्यात असे नोंदवले आहे की "..... आम्हाला खात्री आहे की ती बीपीसीएलविरुद्धच्या आमच्या विविध दाव्यांचा विचार करून योग्यरित्या मुद्द्यांचा निर्णय घेण्यास सक्षम असेल". उत्तरवादीच्या मते, त्यांनी एकल मध्यस्थांचे नामांकन स्वीकारले आहे या अटीवर की मध्यस्थ अपीलकर्त्याविरुद्धच्या त्यांच्या प्रतिदाव्याचा देखील निर्णय घेईल. उत्तरवादीच्या मते, २७.०४.२०१० रोजीच्या त्यांच्या उत्तरात, त्यांनी प्रतिदावा करण्यासाठी आधार दिला आहे जरी त्यांनी सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसबद्दल विशेषतः सांगितले नाही. एकदा दावा केला की, उत्तरवादीला प्रतिदावा करण्याचा अधिकार आहे. उत्तरवादी सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसच्या प्रतिदाव्यामध्ये कराराच्या कलम ७ (ii) वर अवलंबून असतो. प्रतिदावा संदर्भाचा भाग आहे की नाही आणि तो मध्यस्थीयोग्य आहे की नाही आणि विवाद कराराच्या अधिकारांना किंवा दायित्वांना अनुसरता येतो की पूर्णपणे कराराबाहेर आहे हे मध्यस्थांच्या चौकशीनंतरच निश्चित केले जाऊ शकते.

१५. उत्तरवादीचा युक्तिवाद असा आहे की कराराच्या कलम ७ (ii) नुसार, अपीलकर्त्याला करारानुसार विमान इंधन पुरवठ्यानुसार सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करणे आवश्यक होते आणि अपीलकर्त्याने तसे केले नाही आणि म्हणूनच , सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करणे आणि करारात नमूद केलेल्या अटी आणि शर्तींशी

संबंधित पक्षांमधील वाद आणि परिणामी, त्यावर निर्णय घेण्याचा अधिकार न्यायाधिकरणाला आहे.

१६. कराराच्या कलम ७ (ii) नुसार अपीलकर्त्याने कर इनव्हॉइस जारी करणे आवश्यक आहे. कराराच्या कलम ७ मध्ये असे म्हटले आहे:-

"७. इनव्हॉइसिंग आणि पेमेंट अटी:

i. विक्रेता इंधन डिलिव्हरीसाठी खरेदीदाराचे बीजक करेल (जेट ए- १);

ii. डिलिव्हरीची तारीख, ठिकाणे, विमान नोंदणी क्रमांक, ग्रेड, इंधनाचे प्रमाण, युनिट किंमत, कर आणि शुल्क (डिलिव्हरीच्या तारखेला लागू) असलेले भारतीय रुपयांमधील बीजक आणि डिलिव्हरी तिकीट खरेदीदाराच्या स्थानिक कार्यालयात/नियुक्त बँकेत संपूर्ण पेमेंट/फॅक्टरिंगसाठी सादर केले जाईल. फॅक्टरिंग आणि विम्याचा खर्च गो एअरने उचलला जाईल.

iii. विक्रेता खरेदीदाराचे बीजक खालील कालावधीनुसार नियुक्त व्यक्ती/पत्त्यावर पाठवेल:-

बिलिंग कालावधी बँकेने बीपीसी खात्यात जमा केल्याची तारीख

८ ते १५	२३
१६ ते २३	३०/३१
२४ ते महिन्याच्या शेवटी	८ वी (पुढील महिन्यात)

जर वरील तारखा आठवड्याच्या शेवटी किंवा सुट्टीच्या दिवशी असतील तर पुढील कामकाजाच्या दिवशी पेमेंट केले जाईल.

iv. देय तारखेनंतर पेमेंटमध्ये कोणताही विलंब झाल्यास, थकबाकीच्या रकमेवर पीएलआर अधिक 2% व्याज आकारले जाईल.

v. जर बँकेची मर्यादा कमी झाली तर, गो एअरद्वारे थेट देय तारखेपर्यंत पेमेंट केले जाईल.

vi. जर फॅक्टरिंग मर्यादा कमी राहिली तर, एक्सपोजर पुरेशा बीजी सह कव्हर करणे आवश्यक आहे, ज्याच्या अनुपस्थितीत सवलत व्यवस्था आणि पेमेंट अटींचा आढावा घेणे बंधनकारक असेल.

१७. उत्तरवादीच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांचा युक्तिवाद असा आहे की कराराच्या कलम ७ (ii) नुसार डिलिव्हरीच्या तारखेला उपलब्ध असलेल्या कर आणि शुल्काच्या बिलांसह इतर गोष्टींचे बिल जारी करणे आवश्यक आहे. उत्तरवादीच्या मते, सीइएनव्हीएटी बिल

जारी करण्याची विनंती चर्चेदरम्यान उत्तरवादीच्या प्रतिनिधीने केलेल्या तोंडी विनंत्या/मागण्यांच्या स्वरूपाची होती आणि अशा विनंत्या असूनही, सीइएनव्हीएटी बिल जारी केले गेले नाहीत आणि म्हणूनच, करारात नमूद केलेल्या अटी आणि शर्तींशी संबंधित पक्षांमध्ये "वाद" आहे.

१८. अपीलकर्त्याचे म्हणणे असे आहे की सीइएनव्हीएटी क्रेडिटबाबतचा प्रतिवाद लवादाच्या संदर्भाबाहेर आहे आणि कराराच्या अटी आणि शर्तींमध्ये स्पष्टपणे समाविष्ट नाही किंवा ०१.०१.२००७ च्या करारावाली गर्भितपणे उद्भवत नाही. असे सादर केले जाते की २५.०३.२०१० रोजी मध्यस्थ नियुक्तीसाठी दिलेल्या सूचनेच्या उत्तरात, उत्तरवादीने २७.०४.२०१० रोजी मध्यस्थ स्वीकारत उत्तर पाठवले आणि असे म्हटले की मध्यस्थ उत्तरवादीच्या बीपीसीएल विरुद्धच्या विविध दाव्यांवर निर्णय घेण्यास सक्षम असेल आणि या उत्तरात, उत्तरवादीने सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसचा युक्तिवाद विशेषतः उपस्थित केलेला नाही.

१९. १.०१.२००७ च्या कराराचा कलम १२ मध्यस्थी कलमाशी संबंधित आहे. कलम १२ मध्ये परस्पर संमतीने नियुक्त केलेल्या मध्यस्थाकडे वादाचा संदर्भ देण्याची तरतूद आहे. जर पक्ष परस्पर संमतीने मध्यस्थ ठरवण्यात अयशस्वी झाले, तर प्रत्येक पक्ष त्यांच्या पसंतीचा मध्यस्थ नियुक्त करेल आणि अशा प्रकारे नियुक्त केलेले मध्यस्थ तिसरा मध्यस्थ निवडतील. २५.०३.२०१० रोजी अपीलकर्त्याने श्रीमती न्यायमूर्ती सुजाता मनोहर यांची मध्यस्थ म्हणून नियुक्ती करण्याची सूचना करणाऱ्या नोटीसला उत्तर

देताना, उत्तरवादीच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी योग्यरित्या युक्तिवाद केल्याप्रमाणे, "बीपीसीएलविरुद्धच्या आमच्या दाव्यांचा विचार करून त्या मुद्द्यांचा योग्यरित्या निर्णय घेऊ शकतील" अशी आशा व्यक्त करून उत्तरवादीने ते स्वीकारले. २७.०४.२०१० च्या पत्रात उत्तरवादीने बीपीसीएलविरुद्धच्या दाव्यांचे स्वरूप निर्दिष्ट केले नसल्यामुळे, सीईएनव्हीएटी इनव्हॉइसचा प्रतिदावा नाकारण्याचे ते कारण असू शकत नाही. सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसेस बाबतचा प्रतिवाद लवाद कराराच्या अटींच्या बाहेर आहे का आणि तो लवादाच्या संदर्भाच्या कक्षेबाहेर आहे का हे विद्वान लवादाच्या चौकशीनंतरच पाहता येईल.

२०. संबंधित साहित्याचा आढावा घेत, अपीलकर्त्याच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी प्रामाणिकपणे असे सादरीकरण केले की ०५.०५.२०१० पूर्वी, उत्तरवादीने सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसचा कोणताही दावा केला नव्हता आणि केवळ ०५.०५.२०१० रोजी, म्हणजेच लवाद कार्यवाही सुरू झाल्यानंतर, उत्तरवादीने दावेदाराला सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्याचे आवाहन केले. अपीलकर्त्याच्या मते, कराराच्या अटींनुसार, अपीलकर्ता उत्तरवादीला सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइस जारी करण्यास बांधील नव्हता आणि देशांतर्गत हवाई प्रवासावर सेवा कर आकारणी केवळ वित्त कायदा, २०१० द्वारे लागू झाली आणि म्हणूनच, विद्वान लवादाने योग्यरित्या असे म्हटले आहे की प्रतिवाद विशिष्ट संदर्भाच्या पलीकडे आहे आणि तो लवादाच्या अधिकारक्षेत्रात येणार नाही.

२१. अपीलकर्त्याच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी असे सादर केले की जेव्हा मध्यस्थांचे अधिकार क्षेत्र विशिष्ट संदर्भाने मर्यादित असते , तेव्हा मध्यस्थ फक्त त्या विशिष्ट विवादांवर निर्णय घेऊ शकतो. या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ, विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी गोवा राज्य विरुद्ध प्रवीण एंटरप्रायझेस (२०१२) १२ एससीसी ५८१ वर अवलंबून राहण्याचा निर्णय घेतला, ज्यामध्ये तो खालीलप्रमाणे ठेवण्यात आला:-

> "११. मध्यस्थीचा संदर्भ पक्षांमधील सर्व वादांच्या संदर्भात किंवा कराराशी संबंधित सर्व वादांच्या संदर्भात किंवा विशिष्ट गणना केलेल्या वादांच्या संदर्भात असू शकतो. जिथे "सर्व विवाद" संदर्भित केले जातात, तिथे मध्यस्थांना मध्यस्थ कराराद्वारे निश्चित केलेल्या कोणत्याही मर्यादांच्या अधीन राहून याचिकांमध्ये उपस्थित केलेले सर्व वाद (दावे आणि प्रतिदावे दोन्ही) ठरवण्याचा अधिकार आहे. जिथे मध्यस्थ करारात अशी तरतूद आहे की सर्व वाद मध्यस्थीद्वारे सोडवले जातील परंतु काही बाबी मध्यस्थीतून वगळल्या आहेत, तिथे मध्यस्थ वगळलेले प्रकरण वगळेल आणि फक्त तेच वाद ठरवेल जे मध्यस्थीयोग्य आहेत. परंतु जिथे मध्यस्थांचा संदर्भ पक्ष /न्यायालय/नियुक्ती करणाऱ्या प्राधिकरणाने सूचीबद्ध केलेल्या विशिष्ट वादांचा निर्णय घेण्यासाठी असतो, तिथे मध्यस्थांचे अधिकार क्षेत्र विशिष्ट संदर्भाने मर्यादित असते आणि मध्यस्थ फक्त त्या विशिष्ट वादांचा निर्णय घेऊ शकतो."

२२. उत्तरवादीच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी असा युक्तिवाद केला की कराराच्या कलम ७ (ii) नुसार उत्तरवादीने जारी केलेल्या इनव्हॉइसमध्ये इतर गोष्टींबरोबरच कर आणि शुल्क समाविष्ट असणे आवश्यक आहे आणि अपीलकर्त्याने हे नाकारले आहे आणि म्हणूनच, कराराशी संबंधित पक्षांमध्ये वाद आहे आणि विद्वान मध्यस्थांनी प्रति दावा मध्यस्थीच्या अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे असे ठरवून उंबरठ्यावर प्रति दावा नाकारू नये. या संदर्भात, उत्तरवादीच्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी प्रवीण एंटरप्रायझेसवर देखील विश्वास ठेवला ज्यामध्ये तो खालीलप्रमाणे ठेवण्यात आला होता:-

> **"२७.** त्याचप्रमाणे, कलम २३ आणि कलम २ (९) मध्ये हे स्पष्ट केले आहे की उत्तरवादीला "जोपर्यंत पक्षांनी अन्यथा सहमती दर्शविली नसेल" असा प्रतिवाद करण्याचा आणि प्रतिवादात भर घालण्याचा किंवा सुधारणा करण्याचा अधिकार आहे, "जोपर्यंत अन्यथा सहमती दर्शविली नसेल". थोडक्यात, जोपर्यंत मध्यस्थी करारात मध्यस्थांना फक्त विशेषतः संदर्भित विवादांचा निर्णय घेण्याची आवश्यकता नाही, तोपर्यंत उत्तरवादी प्रतिवाद दाखल करू शकतो आणि त्यात सुधारणा करू शकतो किंवा भर घालू शकतो, जेथे मध्यस्थी करारात मध्यस्थीला फक्त त्या वादांपुरते मर्यादित केले आहे जे विशेषतः मध्यस्थीकडे संदर्भित केले आहेत, दावेदार आणि उत्तरवादी दोघेही कोणतेही दावे किंवा प्रतिवाद

करण्याचा अधिकार आहे आणि असे दावे आणि प्रतिवाद जोडण्याचा किंवा सुधारणा करण्याचा अधिकार आहे जर ते मध्यस्थीयोग्य आणि मर्यादेत असतील.

२९. जेथे मध्यस्थी करारात नियुक्ती प्राधिकरणाद्वारे विवाद तयार करणे आणि मध्यस्थीकडे संदर्भित करणे आवश्यक आहे आणि नियुक्ती प्राधिकरण असे करण्यात अयशस्वी ठरते, तेव्हा मुख्य न्यायाधीश किंवा त्यांचे नियुक्त नियुक्ती प्राधिकरणाला मध्यस्थी कराराद्वारे आवश्यकतेनुसार संदर्भासाठी विवाद तयार करण्याचे निर्देश देतील.

खालील न्यायालयांचे गृहीतक की मुख्य न्यायाधीश किंवा त्यांच्या नियुक्तीकर्त्याद्वारे मध्यस्थांना विशिष्ट विवादांचा संदर्भ दिला जातो. कायद्याच्या कलम ११ अंतर्गत मध्यस्थांची नियुक्ती करणे आवश्यक आहे, हे कोणत्याही आधाराशिवाय आहे. कलम ११ अंतर्गत अर्ज दाखल करून एका पक्षाने मध्यस्थ नियुक्ती केली तर मध्यस्थ केवळ कायद्याच्या कलम ११ अंतर्गत अर्जदाराने उपस्थित केलेल्या वादांवरच निर्णय घेऊ शकतो आणि उत्तरवादीच्या प्रति-दाव्यांवर नाही, ही गृहीतकही तितकीच निराधार आहे.

२३. सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसेस संबंधीचा मुद्दा कराराच्या अटींच्या बाहेर होता का किंवा सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसेस ०१.०१.२००७ आणि ०१.०४.२००९ च्या कराराशी संबंधित आहे का आणि तो मध्यस्थीयोग्य आहे का आणि तो मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीबाहेर येतो का आणि अशा इतर संबंधित प्रश्न, हे प्रश्न फक्त चौकशी दरम्यानच ठरवले जातील. चौकशीनंतर, मध्यस्थ सीइएनव्हीएटी इनव्हॉइसेससाठीचा प्रति-दावा मध्यस्थीयोग्य नाही म्हणून आणि प्रति-दावा मध्यस्थीच्या संदर्भाच्या व्याप्तीबाहेर आहे म्हणून नाकारू शकेल. परंतु मध्यस्थीला कोणतेही अधिकार क्षेत्र नाही या आधारावर प्रति-दावा नाकारणे योग्य ठरणार नाही. आमच्या मते, उच्च न्यायालयाने १८.०४.२०११ रोजीच्या विद्वान मध्यस्थांचा आदेश योग्यरित्या रद्द केला आहे.

२४. पक्षकारांसाठी उपस्थित असलेल्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी इतर बाबींसह विविध वाद उपस्थित केले आहेत. या टप्प्यावर आम्ही त्या वादांवर विचार करण्यास इच्छुक नाही. अशा वादांवर कोणतेही मत व्यक्त केल्याने लवादाच्या कार्यवाहीत किंवा पक्षांनी सुरू केलेल्या इतर कोणत्याही कार्यवाहीत पक्षांवर प्रतिकूल परिणाम होऊ शकतो.

२५. परिणामी, मुंबई उच्च न्यायालयाच्या ७.१२.२०११ च्या लवाद अपील (लॉजिंग) क्रमांक १४२२८, २०११ मधील वादग्रस्त निकालाला मान्यता देण्यात आली आहे आणि हे अपील फेटाळण्यात आले आहे. सीइएनव्हीएटी नियम, २००४ मध्ये कथितपणे निर्दिष्ट केलेल्या सीइएनव्हीएटी क्रेडिटच्या उपलब्धतेबाबत परिच्छेद क्रमांक (१०) मधील वादग्रस्त आदेशातील उच्च न्यायालयाचे निरीक्षण प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर मत व्यक्त

करणे मानले जाऊ शकत नाही. विद्वान मध्यस्थ स्वतःच्या गुणवत्तेवर आणि कायद्यानुसार प्रकरण पुढे नेतील. कोणताही खर्च नाही.

अपील फेटाळण्यात आले.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.